

MEDVETANDEFILOSOFI I SKUGGAN AV DESCARTES

Frågan om medvetandets natur är medvetandeforskningens "Svårlösta Problem". Den går tillbaka åtminstone till Descartes. Men förstår vi egentligen vad frågan handlar om? Vad skulle vi godta som ett svar? Skulle vi kunna betrakta oss själva som maskiner?

Om jag har sett långt så är det för att jag har stått på jättars axlar, tyckte **Newton** om sina vetenskapliga insatser. Också den moderna medvetandeforskningen står på jättars axlar. Den har anor framför allt i **René Descartes'** arbeten (1596-1650). Men exakt hur långt ser man? "Det Svårlösta Problemet", frågan om medvetandets natur, gäcker fortfarande forskarna.

Medvetandefilosoferna brukar vara överens om *vilket* problem som menas. Däremot är man inte enig om lösningarna – eller om man över huvud taget kan tänka sig problemet som någonting man antingen "knäcker" eller inte klarar av. Bakgrunden finns i Descartes berömda dualism mellan kropp och själ, eller mellan utsträckning och tanke.

Descartes beskrev hjärnan som ett nätverk av rör och trådar som förmedlade mikroskopiska rörelser från en del av kroppen till en annan. Han talar om hur en hand rör vid ett hett föremål. En impuls går längs nerverna till hjärnan och gör att handen reflexmässigt dras bort. Men han insåg att beskrivningen lämnar bort en viktig bit. Man *känner* också elden när den bränner en.

Inne i hjärnfabriken

G. W. Leibniz (1646-1716), i likhet med Descartes känd som både matematiker och filosof, gav problemet följande formulering. Anta att hjärnan är en maskin. En maskin som ser, hör och har förnimmelser. Men anta då att man föreställde sig maskinen som förstora. Man skulle kunna gå på exkursion i den, precis som man går in i en fabrik. Men inne i fabriken skulle man bara se olika maskindelar i rörelse. Man skulle aldrig få syn på en *förnimmelse*.

I dag vet vi något om vad som händer i hjärnan när vi handskas med information och om hur fysiologiska tillstånd påverkar folks beteende. Men vi har ingen beskrivning som skulle visa att organismen, uppfattad som ett rent fysiologiskt system, också är en varelse som känner och tänker. Det är alltså

två beskrivande språk, eller två sätt att resonera om människor, som inte möts. Å ena sidan har vi *beskrivningar av det som sker i hjärnan som organ, ett organ som liksom resten av kroppen följer vissa fysiologiska lagbundenheter, och å andra sidan beskrivningar av människor som tänker och handlar*. Frågan är om glappet kan åtgärdas, eller kanske mer radikalt: vad menar vi egentligen med att det finns ett glapp, vad menar vi med att de två beskrivande språken kan eller inte kan mötas?

Descartes hade ett berömt förslag. De två beskrivande språken motsvaras av två substanser: kroppen och själen. Teorin kallas den psykofysiska dualismen.

Ett bokföringstrick

Den stora majoriteten av naturvetare har väl inte tagit dualismen på allvar på minst hundra år. De flesta som i dag sysslar med filosofisk eller naturvetenskaplig medvetandeforskning bekänner sig till olika former av materialism, eller som man oftast hellre säger, till naturalism. Ändringen tycks inte i sig bero på några vetenskapliga upptäckter utan kan snarare ses som en följd av religionens allmänna tillbakagång.

Det som egentligen skett är att man bokföringsmässigt flyttat på samma frågor så att de återuppstår som *interna* angelägenheter inom naturalismen – för att där skapa motsättningar som avspeglar de ursprungliga skiljelinjerna mellan dualister och materialister.

Den extrema positionen går ut på att den medvetna upplevelsen på ett eller annat sätt bör reduceras till neurologi, alternativt helt förklaras bort. Den företräds till exempel av **Daniel Dennett** (f 1942) samt av **Patricia Churchland** (f 1943), känd för sin idé att neurologiska beskrivningar i framtiden bör ersätta våra vardagliga förklaringar av beteende där vi åberopar tankar, behov etc. Med andra ord skulle människan beskrivas som en uppdaterad version av den fabrik som Leibniz hade i tankarna. Problemet med denna typ av materialism kan sammanfattas så att man kanske för all del kan försöka beskriva *andra* människor som maskiner – men att det knappast är möjligt för någon att ta beskrivningen på allvar för egen del.

Det är framför allt två amerikanska forskare, **Thomas Nagel** (f 1937) och **John Searle** (f 1932) som har lyft medvetandet tillbaka till den akademiska dagordningen. Medvetandet kan inte förklaras bort, säger Searle. (Han presenterar bland annat ett berömt argument mot maskinintelligens, känt som "det kinesiska rummet". Argumentet kan ses som en version av Leibniz' fabrik.)

Medvetandet finns enligt Searle på riktigt, men det handlar dock inte om en immateriell själ. Medvetandet måste på ett eller annat sätt vara ett *biologiskt* fenomen. *Fenomenologin* (den medvetna upplevelsen) måste möta *neurologin*.

Searle lyckas bra med att punktera olika reduktionistiska synsätt, men man undrar över hans positiva insats. Kanske den bara består i att han *säger* att medvetandet är biologiskt. Frågan är vad det egentligen betyder.

Det finns visserligen de som gärna skjuter frågan åt sidan och som ställer sina förhoppningar på förbättrade vetenskapliga metoder. Kanske de nya och exaktare sätten att titta på hjärnprocesser ger oss svaret? Men det skulle vara att vänta sig filosofiska svar av en forskning som utvecklats för helt andra ändamål. Att invänta en lösning från de förbättrade metoderna är egentligen att fromt hoppas på att det hela, på något helt annat sätt, till slut reder ut sig.

Livet – en dröm

Descartes' inverkan är också stark på en annan punkt. Vad menas med "den medvetna upplevelsen"?

Descartes frågade sig i sina *Betraktelser* hur han kan veta att han inte drömmar. Kanske allt han ser och hör är en dröm. Kanske en illvillig demon manipulerar hans medvetande medan han sover? Descartes ville hävda att det ur en bestämd synpunkt inte spelar någon roll. I vilket fall som helst genomgår han olika *upplevelser*. Upplevelser äger rum *i själen*, vare sig han sover eller är vaken.

I vardagligt tal diskuterar vi upplevelser på ett helt annat sätt. En resa med familjen till Cypern kan vara en givande upplevelse. Kriget var en upplevelse som förenar många finländare av en viss ålder. Kriget var definitivt inte bara en händelse i folks själar eller hjärnor.

Men också medvetandeforskningen ser upplevelser som processer i hjärnan – inte som skeenden mellan människor och deras omgivningar. Följaktligen är det vanligt i medvetandeforskningen att man koncentrerar sig på det helt privata.

Man bortser från att upplevelser handlar om förhållanden mellan människan och hennes omgivning. Forskare **Antti Revonsuo** vid Åbo Universitet vill rentav vända på steken. Det är just studiet av drömmar, säger han, som ska visa oss vad medvetandet egentligen är. Vår kontakt med verkligheten utanför hjärnan är bara "virtuell".

Också detta drag har medvetandeforskningen ärvt från Descartes. En förutsägelse kan man göra: att medvetandeforskningen för en tid framåt kommer att vara upptagen med att städa upp efter Descartes.

Är docent i filosofi vid Åbo Akademi
olagersp@abo.fi

Olli Lagerspetz